

Jegyzetek

1. Azoknak a magyar zsidóknak a száma, akik 1944-ben Horvátországban tartózkodtak, ismeretlen. 1944. augusztus 23-i ülésén a magyar kormány úgy döntött, hogy megújítja a Horvátországban és Szlovákiában tartózkodó magyar zsidók útlevelének érvényességét. *Vádirat*, 3:477. o.
2. *RLB*, 187. dok.
3. Antonescu hivatalosan az „államfő” (Seful de Stat) címet viselte. Rendszerére gyakran használják a „legionárius rezsim” (regimul legionarilor) megjelölést.
4. Az odesszai zsidók lemészárlásában való román részvétel részletes leírása: Dora Litani: *The Destruction of the Jews of Odessa in the Light of Romanian Documents*. *YVS*, 6:135–154. o.
5. A részleteket illetően lásd Matatias Carp: *Pogromul dela Iasi (A iasi pogrom)*. Bukarest, Socec, 1947. 162. o., valamint – ha torzítva is – Aurel Karetki és Maria Covaci: *Zile însingurate la Iasi (Véres napok Iasiiban)*. Bukarest, Editura Politica, 1978, 127. o.
6. Matatias Carp: *Transnistria*. Socec, Bukarest, 1948, 476. o.
7. Észak-Románia bizonyos vidékein, Bacău, Boşosani és Iasi megyékben a katonai hatóságok és a rendőrség sárga csillag viselésére kötelezték a zsidókat. Alexandru Florian: „Treatment of the Holocaust in Romanian Textbooks”. In: Randolph L. Braham (szerk.), *Anti-Semitism and the Treatment of the Holocaust in Postcommunist East Central Europe*. The Rosenthal Institute for Holocaust Studies of the City University of New York, New York, 1994.
8. Egy statisztikai tanulmány szerint, amely a román zsidóság demográfiai adatainak alakulását vizsgálta, a régi Románia, Dél-Erdély és Dél-Bukovina területén (tehát Antonescu marsall Romániájában) az 1930-as népszámlálás szerinti 312 972 zsidóból nem több mint kb. 15 000 pusztult el a háborúban. Lásd Sabin Manuilă és W. Fildermann: *Regional Development of the Jewish Population in Romania*. Róma, Stabilimento Tipografico F. Failli, 1957, 15 o. A szerzők – Románia Központi Statisztikai Hivatalának volt főigazgatója, illetve a romániai Zsidó Közösség volt elnöke – azt a következtetést vonják le, elfeledkezve például Franciaországról és főleg Bulgáriáról, hogy „egyetlen náci irányítás alatt álló országban sem volt olyan nagy a túlélők aránya, mint Romániában”.
9. Lásd például Fritz Gebhardt Hahnknak, a német külügyminisztérium követségi titkárának a bukaresti német követséghez címzett, 1943. február 10-i keltezésű távirátát. *RLB*, 95. dok.
10. A románok zsidókkal szembeni bánásmódjának részleteit illetően lásd Matatias Carp: *Cartea neagra. Fapte si documente. Suferintele evreilor din România, 1940–1944*. (Fekete könyv. Tények és dokumentumok. A romániai zsidók szenvedései, 1940–1944.) Socec, Bukarest, 1946, 380. o.; Raul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*. Quadrangle, Chicago, 1961, 485–509. o.; Gerald Reitlinger: *The Final Solution*. The Beechhurst Press, New York, 1953, 394–411. o. Lásd még. Th. Lavi: *The Background to the Rescue of Romanian Jewry During the Period of the Holocaust*. *Jews and Non-Jews in Eastern Europe*. Szerk.: Vágó Béla és George L. Mosse. Wiley, New York, 1974, 177–186. o.
11. A Jacobson-jelentést Burton Y. Berry, az Egyesült Államok romániai képviselője juttatta el a külügyminisztériumba. A németeknek a jelek szerint sikerült lehallgatniuk vagy lemásolniuk, mivel megtalálható a Richter-akták között (a szerző birtokában).